

УДК 336:338.43(477)

Лебідь В.С.

аспірант

Вінницького національного аграрного університету

Прутська О.О.

доктор економічних наук, професор,

завідувач кафедри фінансів і кредиту

Вінницького національного аграрного університету

МЕТОДИ ПІДВИЩЕННЯ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА ЕФЕКТИВНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВ АГРАРНОГО ВИРОБНИЦТВА

METHODS FOR IMPROVING FINANCIAL SUPPORT AND EFFICIENCY OF AGRICULTURAL PRODUCTION

АНОТАЦІЯ

У статті сформовано найбільш оптимальний варіант організації механізму фінансового забезпечення підприємств аграрного виробництва. Узагальнено проблеми у фінансуванні діяльності сільськогосподарських підприємств. Визначено найбільш пріоритетні методи для залучення додаткових ресурсів аграрними підприємствами, зокрема, укладання форвардних контрактів. Обґрунтовано переваги та недоліки укладання форвардних контрактів та встановлено механізм їх реалізації для сільськогосподарських підприємств. Сформульовано сутність кредитної кооперації та кооперативних банків. Встановлено основні проблеми, які гальмують розвиток системи сільської кредитної кооперації в Україні. Визначено соціально-економічне значення запровадження системи сільської кредитної кооперації в Україні.

Ключові слова: фінансове забезпечення, державна аграрна політика, форвардні контракти, форвардні закупівлі, кредитна кооперація.

АННОТАЦИЯ

В статье сформулирован наиболее оптимальный вариант организации механизма финансового обеспечения предприятий аграрного производства. Обобщены проблемы в финансировании деятельности сельскохозяйственных предприятий. Определены наиболее приоритетные методы для привлечения дополнительных ресурсов аграрными предприятиями, в частности, заключения форвардных контрактов. Обоснованы преимущества и недостатки заключения форвардных контрактов и установлен механизм их реализации для сельскохозяйственных предприятий. Сформулирована сущность кредитной кооперации и сущность кооперативных банков. Установлены основные проблемы, которые тормозят развитие системы сельской кредитной кооперации в Украине. Определено социально-экономическое значение внедрения системы сельской кредитной кооперации в Украине.

Ключевые слова: финансовое обеспечение, государственная аграрная политика, форвардные контракты, форвардные закупки, кредитная кооперация.

ANNOTATION

In this article it is formulated the optimal variant of the organization of the mechanism of financial support for agricultural production. Here it's generalized the problems in the financing of agricultural enterprises. It is determined priority techniques to attract additional resources to agricultural enterprises, in particular, entering forward contracts. It's determined the advantages and disadvantages of entering forward contracts and established a mechanism for the implementation of the agricultural enterprises. It is formulated the essence of credit cooperatives and the essence of cooperative banks. It's selected the basic problems that hamper the development of rural credit cooperative system in Ukraine. It is defined the socio-economic importance of the introduction of a rural credit cooperative system in Ukraine.

Keywords: financial security, state agricultural policy, forward contracts, forward purchase, credit cooperatives.

Постановка проблеми. Фінансова ситуація, в якій нині функціонують підприємства аграрного виробництва, є складною, що не дозволяє використовувати всі можливості для їх подальшого ефективного розвитку. Основною проблемою фінансового забезпечення аграрного виробництва на сучасному етапі є відсутність механізму комплексного використання як традиційних, так і нетрадиційних для вітчизняних умов господарювання джерел фінансових ресурсів.

Використання фінансових ресурсів підприємств аграрного виробництва має бути організоване таким чином, щоб підприємства отримували прибутки, виконували зобов'язання перед постачальниками, бюджетом, кредиторами та розширювали межі своєї діяльності. Тому, важливим моментом є чітка фінансова політика, на якій базується використання, нагромадження та формування фінансових ресурсів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти фінансово-кредитного механізму забезпечення розвитку аграрного виробництва досліджувалися і досліджуються широким колом видатних науковців. З-поміж них можна виділити вагомі наукові доробки таких вчених, як В. Андрійчук, О. Гудзь, О. Зленко, І. Зятковський, І. Іртіцева, М. Дем'яненко, Т. Коваленко, В. Ковалів, О. Шубравська та інші.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Однак є всі підстави констатувати, що залишається значна частина малодосліджених та дискусійних питань, які потребують розширення наукових досліджень процесів, явищ та механізмів у сфері фінансово-кредитного забезпечення аграрного виробництва, особливо в контексті напрямів щодо поліпшення ситуації в сфері фінансового забезпечення сільськогосподарської діяльності.

Метою статті є визначення основних напрямів та методів фінансового забезпечення аграрного виробництва та шляхів поліпшення

ефективності функціонування підприємств аграрного виробництва.

Виклад основного матеріалу. Механізм фінансового забезпечення аграрного виробництва полягає у розробці напрямів залучення та використання фінансових ресурсів на перспективу з метою досягнення стратегічних й тактичних цілей суб'єкта господарювання. Адже розуміння стратегічних орієнтирів, сильних та слабких сторін, а також вміння реагувати на зміни ситуації є важливими умовами ефективного функціонування підприємств аграрного виробництва [4, с. 154].

Оптимальним варіантом організації механізму фінансового забезпечення аграрного виробництва має бути такий, за якого:

– доходи мають формуватися та використовуватися відповідно до масштабів виробництва і реально поставлених завдань, з урахуванням залежності надходження фінансових ресурсів від впливу зовнішніх і внутрішніх факторів;

– витрати мають враховувати їх економічну обґрунтованість і мінімізацію, підтверджену відповідними фінансовими розрахунками, та диференціацію за ступенем їх важливості та напрямками використання [5, с. 112–114].

Застосування даного варіанту організації механізму фінансового забезпечення аграрного виробництва на практиці може досить ефективно сприяти стабілізації та покращенню фінансового стану багатьох підприємств аграрного виробництва.

Наявність проблем у фінансуванні діяльності сільськогосподарських підприємств залежить й від державної аграрної політики, пріоритети якої визначаються змінами урядів, внесенням коректив щодо стратегії розвитку агропромислового виробництва.

Для більшості комерційних банків України сільське господарство не є сегментом ринку кредитування, до того ж, багато банків мають негласні настанови уникати фінансування суб'єктів господарювання аграрного сектору. А банки, які кредитують сільське господарство, переважно співпрацюють з великими агропідприємствами та агрохолдингами. Що стосується малих ферм та сільськогосподарських підприємств, то вони залишилися поза увагою як банків, так і інших фінансово-кредитних установ України.

У ситуації, що склалася, одним із пріоритетів є укладання аграрними підприємствами форвардних контрактів, що дасть змогу залучити додаткові фінансові ресурси на безвідсотковій основі та гарантовано продавати вироблену сільськогосподарську продукцію. Як відомо, форвардний контракт – це угода між двома сторонами про майбутню поставку предмета контракту за наперед обумовленою ціною, яка укладається поза біржею й обов'язкова до виконання для обох сторін. Предметом контракту (базовим активом) в даному випадку є сільськогосподарська продукція [7].

Нині в Україні лише починають працювати форвардні контракти у сільському господарстві, що забезпечують малим сільськогосподарським підприємствам часткове фінансування посівів та збут продукції за домовленою ціною (табл. 1).

Таблиця 1
Переваги та недоліки форвардних контрактів для аграрних підприємств

ПЕРЕВАГИ	НЕДОЛІКИ
Індивідуальний характер укладання форвардних контрактів дозволяє хеджувати ризик визначенням суми угоди і термінів, які відповідають потребам сторін	Відсутність можливості маневрувати (умова обов'язкового виконання не дозволяє достроково розірвати угоду або замінити її умови, а відсутність вторинного форвардного ринку не дає змоги перепродати контракт, в результаті чого форвардні контракти мають низьку ліквідність, а ризик невиконання зобов'язань за ними досить високий. Останнім часом учасники форвардних операцій шукають вихід із такого становища. Наприклад, умовами контракту може передбачатися дострокове його розірвання за згодою обох сторін або з ініціативи однієї сторони з виплатою грошової компенсації.)
За форвардними контрактами не стягуються комісійні	
Виконання бухгалтерських проводок за рахунками відбувається лише 2 рази – на дату угоди і на дату платежу	
Малі сільськогосподарські підприємства при укладанні форвардних контрактів мають змогу диктувати умови угоди, зокрема щодо встановлення ціни базового інструменту, оскільки діють на позабіржовому ринку	Форвардні контракти не є загальнодоступними похідними фінансовими інструментами, оскільки на форвардному ринку існують істотні обмеження, які звужують кількість учасників форвардних ринків

*узагальнено та побудовано автором

Форвардні закупівлі – одна з програм державної підтримки сільського господарства, участь в якій приймають виключно сільгосптоваровиробники. Форвардні закупівлі передбачають придбання товару на організованому аграрному ринку для потреб державного інтервенційного фонду у визначений час та на визначених умовах у майбутньому, з фіксацією цін такого продажу під час укладення форвардного біржового контракту [7].

Одним із способів закупівель (угод), що можуть укладатися на Аграрній біржі Аграрним фондом, є державні форвардні закупівлі окремих видів об'єктів державного цінового регулювання, які були введені постановою Кабінету Міністрів України «Про запровадження державних форвардних закупівель зерна» від 16 травня 2007 р., № 736 [1].

Згідно п. 1 Порядку проведення державних форвардних закупівель зерна, затвердженого

названою постановою уряду України, форвардні закупівлі зерна передбачають придбання зерна у сільськогосподарських товаровиробників в установленій маркетинговий період за фіксованою ціною та на умовах авансового платежу у розмірі 50 відсотків його повної вартості на момент укладення форвардного біржового контракту. Постачання зерна за названими контрактами здійснюється до 1 листопада, а остаточні розрахунки проводяться до 1 грудня поточного року. Державні форвардні закупівлі зерна проводяться Аграрним фондом щодо врожаю поточного року за рахунок коштів, передбачених у Державному бюджеті України на відповідний рік, у межах маркетингового періоду за мінімальними інтервенційними цінами, шляхом укладення на Аграрній біржі між Аграрним фондом та товаровиробником форвардного біржового контракту. Спочатку Аграрний фонд оприлюднює через засоби масової інформації повідомлення про проведення державних форвардних закупівель зерна, визначений обсяг таких закупівель та розмір мінімальної партії зерна. Проведення форвардних закупівель розпочинається не раніше ніж через десять днів від дати опублікування повідомлення.

Так, об'єктом закупівель у 2016 р. за програмою державних форвардних закупівель виступало продовольче зерно (400 тис. тонн), а саме 350 тис. тонн – пшениця 2 та 3 класів та 50 тис. тонн – жито 1, 2 та 3 класів. Загальна сума коштів, яка буде витрачена на придбання зерна, має скласти 750 млн. грн. Закупівельні ціни, виходячи з яких здійснюється передплата за договорами, для жита складають 2800 грн./т, пшениці 2 класу – 3500 грн./т, 3 класу – 3400 грн./т. Розмір попередньої оплати – не менше 45% і не більше 65% від загальної вартості поставки за договором. Вартість користування коштами попередньої оплати (авансу) за біржовими договорами складатиме до 30% річних [8].

Очевидно, що основним предметом форвардних контрактів стали зернові культури, проте, закуповувати через форвардний механізм можна будь-яку сільськогосподарську продукцію.

Отже, для підприємств аграрного виробництва суть форварду полягає у авансовому отриманні ними безвідсоткових фінансових ресурсів на ключових стадіях посіву і вирощування врожаю. Це найдоступніші фінансові ресурси, висока закупівельна ціна, гарантований збут продукції, надійне страхування від його втрати. В свою чергу, сільськогосподарські підприємства можуть укладати форвардні контракти не лише з Аграрним фондом, а й з іншими контрагентами (рис. 1).

Оскільки форвардні контракти характеризуються індивідуальними умовами укладання та є обов'язковими до виконання обома контрагентами, малі сільськогосподарські підприємства можуть використовувати їх в якості інструменту хеджування проти падіння цін.

Рис. 1. Механізм реалізації форвардних контрактів для сільськогосподарського підприємства

*побудовано автором

Таким чином, запровадження форвардних контрактів для сільськогосподарських підприємств дає можливість:

- знизити вартість кредиту (підприємство-позичальник сплачує певну частку відсотків у вигляді вартості форвардного контракту раніше, ніж одержує реальний кредит, що дає змогу банку-кредитору зменшити ставку відсотка за кредитом на суму кредитного ризику);
- вдосконалити систему планування діяльності сільгоспвиробників;
- забезпечити безперервний процес виробництва сільськогосподарської продукції.

При використанні форвардного контракту прибуток банків-емітентів буде формуватися:

- від обороту грошей, що надходять у результаті продажу форвардних контрактів;
- у вигляді отриманих відсотків за кредити.

Сьогодні в Україні лиш починає формуватися механізм освоєння кредитних ліній міжнародних фінансово-кредитних установ для підприємств аграрного виробництва, що дасть змогу поліпшити їх взаємовідносини з комерційними банками та фінансовими інститутами. Враховуючи, що підприємства в сільській місцевості з об'єктивних причин (відсутність ліквідного забезпечення, кредитної історії) не можуть розраховувати на отримання достатньої банківської підтримки, то задоволення їхніх потреб повинно бути покладено на небанківські фінансові інститути, а саме кредитні кооперативи.

Необхідно зауважити, що кредитна кооперація як різновид кооперації ґрунтується на принципах самоврядування, взаємної відповідальності за зобов'язаннями і взаємну допомогу, та масштабних матеріальних, фінансових та інших витрат від держави вона не вимагає.

Кооперативні банки – це кредитно-фінансові інститути, які створюються товаровиробниками на пайових засадах для задоволення взаємних

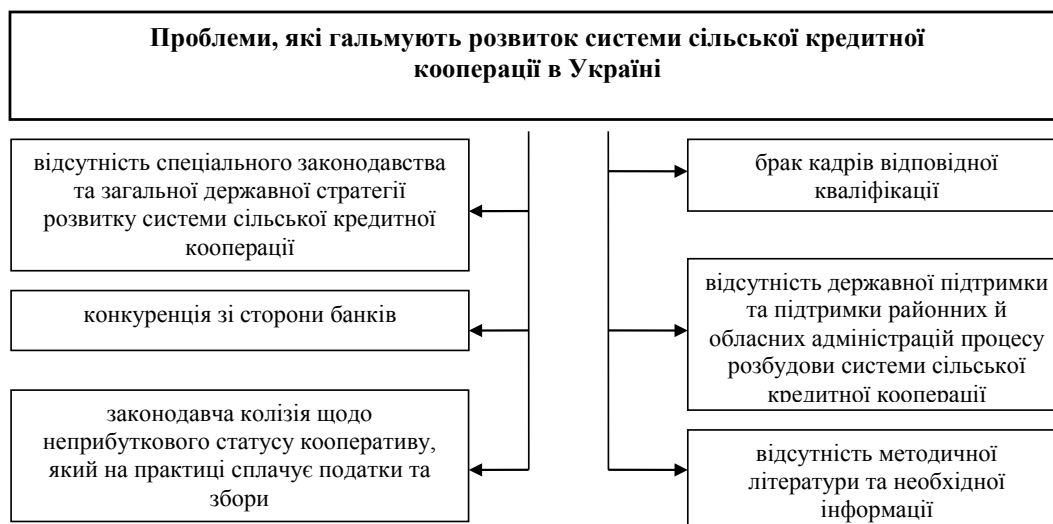

Рис. 2. Проблеми, які перешкоджають розвитку системи сільської кредитної кооперації в Україні

* побудовано автором

потреб у кредиті та інших банківських послугах і подальшого розвитку господарської діяльності. Кооперативні банки є центрами кредитних кооперативів, які об'єднуються зазвичай за галузевими або територіальними ознаками [3].

Кооперативний банк за функціями, методами і технологіями діяльності майже не відрізняється від комерційного банку. На відміну від комерційного банку, кооперативний банк не орієнтований на отримання прибутку, його діяльність спрямована на виконання соціально-економічної місії, надання своїм членам необхідних, зокрема, фінансових послуг, орієнтованих на підвищення ефективності малого і середнього бізнесу [6].

У той же час, з боку державної влади необхідні заходи щодо інституційного зміцнення та функціонального розвитку сільської кредитної кооперації, що дозволить сільськогосподарським підприємствам швидше стати на ноги і знайти необхідний для них соціально-економічний статус та підняти престиж селянської праці.

На сучасному етапі Україна знаходиться на рівні формування первинних кооперативів у сільському господарстві. При цьому роль держави полягає в підготовці необхідних правових умов у створенні кооперативів вищого рівня, тобто територіальних, галузевих кооперативів, які в майбутньому зможуть стати системами кооперативів у масштабі країни. Особливого важливого значення повинна набути кооперація у сфері кредитування селян.

Вважаємо, що сьогодні однією з причин недостатньої ефективності фінансового забезпечення підприємств аграрного виробництва є низький рівень розвитку кредитної кооперації в Україні, якому перешкоджають ряд проблем (рис. 2).

Варто зауважити, що найбільш оптимальна модель системи сільської кредитної кооперації є та, яка характеризується багаторівневою побудовою та соціальною спрямованістю. Для повного і остаточного вирішення проблеми фінансово-кредитного обслуговування сільської місцевості необхідно створити систему сільської кредитної кооперації, подібну до класичних західних систем, яка має будуватись за принципом знизу – вгору і складатись зонайменше із 3-х рівнів, кожен з яких має відповідні функції.

Оскільки існуюче українське законодавство обмежує види діяльності кредитних спілок лиш наданням кредитів та прийняттям вкладів і не дозволяє кредитним спілкам надавати послуги

Рис. 3. Соціально-економічне значення системи сільської кредитної кооперації

* побудовано автором

фермерським господарствам та іншим дрібним сільгоспвиробникам, що є юридичними особами, однією із можливих форм кооперативних установ першого рівня, які б обслуговували малі сільськогосподарські підприємства мають стати сільські кредитні кооперативи. А для забезпечення більш ефективного функціонування низових кооперативних установ ними мають бути створені організації II-го рівня. Це можуть бути регіональні кооперативні банки, що будуть обслуговувати потреби низових сільських кредитних кооперативів. Головним завданням цих установ має стати підтримка організацій першого рівня додатковими послугами (підтримка ліквідності, розробка нових фінансових продуктів, внутрішні платежі, забезпечення розрахункових, валютних та інвестиційних операцій тощо).

Завершити формування повноцінної кредитної кооперативної системи фінансової взаємодопомоги сільського населення має організація третього (національного) рівня, яка має бути заснована установами другого рівня з метою забезпечення їх додатковими фінансовими послугами (міжнародні платежі, вихід на міжбанківський ринок капіталів, діяльність на валютному і фондовому ринках, страхування тощо).

Ми вважаємо, що проведення фінансових потоків через сільські кредитні кооперативи дозволяє розвивати сільськогосподарське підприємництво та покращувати соціально-економічний розвиток села (рис. 3).

Завдяки розвитку сільської кредитної кооперації можна забезпечити доступність фінансових послуг для сільського населення, підвищити рівень його добробуту та купівельної спроможності; залучати кошти до кредитної системи держави; підвищити рівень активізації діяльності сільського населення і територіальних громад.

Висновки. Для ефективного сприяння стабілізації та покращенню фінансового стану багатьох підприємств аграрного виробництва пріоритетом є укладання аграрними підприємствами форвардних контрактів, що дасть змогу залучати додаткові фінансові ресурси на безвідсотковій основі, забезпечити безперервний процес виробництва продукції та гарантовано продавати вироблену сільськогосподарську продукцію.

Крім того, створення системи кооперативних банків в Україні сприятиме налагодженню

надійної системи фінансового забезпечення підприємництва у вітчизняному аграрному секторі. Це дозволить за короткий час створити основу надійної і ефективної системи кооперативного кредитування аграрного сектору України, швидкість подальшого розвитку якої буде залежати від підтримки держави (внесення необхідних змін до законодавства і сприяння з боку держави). Але навіть без такої підтримки ця система буде продовжувати розвиватись, хоч і значно повільнішими темпами. На нашу думку, подібні кредитні установи мають підстави для свого розвитку.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Про запровадження державних форвардних закупівель зерна: Постанова Кабінету Міністрів України від 16 травня 2007 р. № 736 // Офіційний вісник України. – 2007. – № 37. – Ст. 1486.
2. Зленко О.В. Забезпеченість фінансовими ресурсами сільськогосподарських підприємств та ефективність їх використання / О.В. Зленко // Агроінком. – № 10–12. – С. 83–86.
3. Зленко О.В. Запровадження нових механізмів кредитування сільськогосподарських товаровиробників / О.В. Зленко. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/chem_biol/Agroin/2010_7-9/ZLENKO.pdf
4. Зятковський І.В. Фінансове забезпечення діяльності підприємств: [монографія] / І.В. Зятковський. – Тернопіль: Економічна думка. – 2004. – 208 с.
5. Іртищева І.О. Фінансово-кредитне забезпечення аграрного сектору: питання теорії і практики: [монографія] / І.О. Іртищева, М.І. Стегней. – Миколаїв: Дизайн та поліграфія, 2009. – 153 с.
6. Ковалів В.М. Реформування кредитної інфраструктури з обслуговування сільського господарства / В.М. Ковалів // Міжнародна інтернет-конференція. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.viem.edu.ua/konf5/art.php?id=080>.
7. Коваленко Т.О. Державні форвардні закупівлі зерна: особливості правового регулювання / Т.О. Коваленко. – Агробізнес сьогодні. – № 3(226) лютий, 2012. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.agro-business.com.ua/u-pravovomu-poli/868-derzhavni-forvardni-zakupivli-zerna-osoblyvosti-pravovogo-regulivannia.html>.
8. ПАТ «Аграрний фонд» розпочинає форвардні закупівлі зерна врожаю 2016 року: за даними Прес-служби Мінагрополітики / Міністерство аграрної політики та продовольства України. – Офіційний WEB-Сайт. – [Електронний ресурс] Режим доступу <http://minagro.gov.ua/node/18856>.